

ÇEVRE OKURYAZARLIĞI BECERİSİNİN OLUŞUMUNDA SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN ÖNEMİ (1968 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMI)

Doğuş Doğanay ÇELEBİOĞLU | [0000-0001-5012-5918](mailto:dogusdc@yahoo.com) | dogusdc@yahoo.com

Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, Türkiye

Ünsal BEKDEMİR | [0000-0002-7767-9088](mailto:unsal.bekdemir@giresun.edu.tr) | unsal.bekdemir@giresun.edu.tr

Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Giresun, Türkiye

Öz

Bu nitel araştırmanın amacı çevre okuryazarlık becerisinin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin önemini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda sosyal bilgiler dersinin ilk defa yer aldığı öğretim programı olan 1968 İlkokul Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi Dersleri Öğretim Programı'nın amaçları incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre okuryazarlığı becerileri konusundaki mevcut bilgilerini geliştirmelerine ve eksiklerini tamamlamalarına yardımcı olması açısından önem taşımaktadır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi deseni (model) tercih edilmiştir. Doküman analizinin tercih edilmesinin nedeni sosyal bilgiler dersinin amaçlarının detaylı bir şekilde incelenmek istenmesidir. Doküman analizi yöntemiyle elde edilen içerikler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Bu bağlamda ilgili programda sosyal bilgiler dersinin amaçlarında çevre okuryazarlığı becerisi ile ilgili ifade geçen 4 madde analiz edilmiştir. Analiz sonucunda birinci maddedeki bireyin yakın çevresindeki sanat eserlerini fark etmesi ve tanıması amacının çevre okuryazarlığı becerisinin kazanılmasına katkı sağladığı görülmüştür. İkinci maddedeki bireyin kendi çevresini ve bundan yola çıkarak dünyayı tanıması amacının da çevre okuryazarlığı becerisinin kazanılmasını kolaylaştıracağı belirlenmiştir. Üçüncü maddedeki bireylerin birbirleriyle ve çevresiyle olan ilişkilerinden yola çıkarak Türkiye'nin ekonomik kalkınması hakkında bilgi sahibi olması amacının ise çevre okuryazarlığı becerisinin kazanılmasında kavramları gündelik yaşam ile ilişkilendirmesi bakımından önemli görülmüştür. Son maddedeki bireyin yakın çevresindeki ekonomik değer ve milli kaynakları tanıması amacının da tıpkı birinci maddede olduğu gibi çevre okuryazarlığı becerisini kazandırmada kolaylaştırıcı etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Okuryazarlık, Beceri, Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler

Atıf Bilgisi

Çelebioğlu, Doğuş Doğanay & Bekdemir, Ünsal. (2025). "Çevre Okuryazarlığı Becerisinin Oluşumunda Sosyal Bilgiler Dersinin Önemi (1968 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı)". *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), s.205-220.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15662340>

Geliş Tarihi	14.05.2025
Kabul Tarihi	11.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Yazar Katkı Oranı	1. yazar %60, 2. Yazar %40
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma Prof. Dr. Ünsal Bekdemir danışmanlığında 01.05.2025 tarihinde tamamladığımız "Cumhuriyet Döneminden Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Çevre Okuryazarlık Becerisinin Oluşumunda Sosyal Bilgiler Dersinin Öneminin İncelenmesi" başlıklı doktora tezi esas alınarak

	hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul İzni	Etik kurul izni gerektirmemektedir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	contact.alfarabi@ikisad.org.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

THE IMPORTANCE OF SOCIAL STUDIES LESSON IN THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL LITERACY SKILLS (1968 SOCIAL STUDIES CURRICULUM)

Doğuş Doğanay ÇELEBİOĞLU | [0000-0001-5012-5918](mailto:dogusdc@yahoo.com) | dogusdc@yahoo.com
Giresun University, Social Sciences Institute, Giresun, Türkiye

Ünsal BEKDEMİR | [0000-0002-7767-9088](mailto:unsal.bekdemir@giresun.edu.tr) | unsal.bekdemir@giresun.edu.tr
Giresun University, Education Faculty, Giresun, Türkiye

Abstract

This qualitative study aims to explore the significance of the social studies course in the development of environmental literacy skills. In line with this objective, the study examines the goals outlined in the 1968 *Primary School History, Geography, and Homeland Knowledge Curriculum*, which represents the first formal inclusion of social studies in the national education program. The findings are expected to contribute to enhancing social studies teachers' understanding of environmental literacy and to support the development of their pedagogical practices in this area. The study employs a document analysis design, one of the qualitative research methods, selected for its suitability in examining the curriculum objectives in depth. The data obtained through document analysis were interpreted using content analysis. In this context, four specific objectives within the curriculum that reference environmental literacy skills were analyzed. The analysis revealed that the first objective enabling students to recognize and identify works of art in their immediate surroundings contributes meaningfully to the development of environmental literacy. The second objective encouraging students to understand their own environment and, by extension, the broader World was found to facilitate the acquisition of environmental literacy skills. The third objective helping students gain knowledge about Turkey's economic development through their relationships with others and with the environment—was seen as significant in fostering connections between environmental concepts and everyday life. Finally, the fourth objective promoting awareness of economic values and national resources in the local environment was also found to support the development of environmental literacy, similarly to the first objective. These findings underscore the foundational role that early curriculum objectives in social studies can play in fostering environmental awareness and literacy, thereby offering valuable insights for contemporary curriculum development and teacher training programs.

Keywords: Digital Environment, Literacy, Skills, Curriculum, Social Studies

Citation

Çelebioğlu, Doğuş Doğanay & Bekdemir, Ünsal. (2025). "The Importance Of Social Studies Lesson In The Formation Of Environmental Literacy Skills (1968 Social Studies Curriculum)". *Al-Farabi International Journal of Social Sciences*, 10(1), s.205-220.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15662340>

Date of Submission	14.05.2025
Date of Acceptance	11.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
Author Contribution	%60-%40
Peer-Review	Double anonymized - Two External

Ethical Statement	This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “Examining Of The Social Studies Lesson’s Importance In The Formation Of The Environmental Literacy Skills In Social Studies Curriculums From The Republican Period To The Present”, supervised by Prof. Dr. Ünsal Bekdemir (Ph.D. Dissertation, Giresun University, Giresun/Türkiye, 2025). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Ethics Committee Permission	Ethics committee approval is not required
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	contact.alfarabi@iksad.org.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY 4.0 .

Giriş

Yeryüzündeki her doğal ortamda belli bir düzen ve dengeden söz edilebileceği gibi içinde yaşadığımız ekosistem için de bu durumdan söz etmek mümkündür. Canlıların ekosistemdeki diğer canlılar ve fiziki çevre ile olan ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi doğal dengenin sağlanmış olduğuna işarettir. Eğer bu gelişim sağlanamıyorsa doğal denge bozulmaya başlamış olabilir (Bozkurt ve Cansüngü, 2002). İnsanların tüketim alışkanlıklarının ve yaşam biçimlerinin çevre üzerinde yaptığı olumsuz etkilerin görmezden gelinmesi nedeniyle içinde yaşadığımız doğal ortam normalde milyonlarca yılda geçireceği değişimleri çok kısa bir sürede geçirmeye başlamıştır. Bu değişimler hem canlı hem de cansız çevreyi olumsuz etkilemekte, hayat kalitesini düşürmekte ve insanlığın geleceğini riske atmaktadır. Ortaya çıkan çevre sorunlarını bertaraf etmek için yapılan çalışmalar ise yeterli bir çevre okuryazarlığına sahip olunmadığı için eksik kalmaktadır (Benzer, 2010). Bu eksiklik ise ancak iyi bir eğitimle giderilebilir. Toplum meydana getiren bireylerin küçük yaşlardan itibaren çevreyi koruma konusunda eğitilmesi ile birlikte çevre sorunlarının daha ortaya çıkmadan önlenmesi mümkün olabilir. Mevcut çevre sorunlarını çözmek ve yeni çevre sorunlarının ortaya çıkmasını engellemek için eğitim sistemine dâhil olacak her öğrenciye uygun olarak çevre eğitimi verilmesi gerekmektedir. Bireylerin çevre okuryazarı olması bu şekilde sağlanabilir (Karatekin, 2011).

Sosyal Bilgiler: Bireylere çevre okuryazarlığı kazandırmadaki önemli derslerden biri olan Sosyal bilgiler, vatandaşlık yeteneklerini geliştirmek amacıyla toplumsal ve insani bilimlerin toplandığı bir araştırma alanı (Savage ve Armstrond, 1996) olarak tanımlanabilir. Okul müfredatında ise coğrafya, tarih, antropoloji, felsefe, hukuk, ekonomi, arkeoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve psikoloji gibi bilimler sosyal bilgiler adı altında sistemli bir biçimde değerlendirilir (NCSS, 2010). Bu yönüyle vatandaşlık öğretiminde sosyal bilimler ile beşeri bilimlerin birleştirilmesi (Barr ve diğerleri, 2013) olarak da tanımlanan sosyal bilgilerin bireyin etkili vatandaş olabilmesini hedefleyen ve bireyi merkeze alan bir ders olduğunu da söylemek mümkündür (Zarrillo, 2016). Sosyal bilgiler aynı zamanda sosyal bilimleri kullanarak bireylerin topluma etkili bir şekilde katılabilmeleri için ihtiyaçları olan bilgi, beceri ve değerlere sahip olmalarını sağlamayı amaçlar (Ross, 2006). Etkili vatandaş olmanın da temel ölçütlerden sayılabilecek bu bilgi, beceri ve değerler düşünme, eleştirel bakış açısıyla bakabilme, karar verme, demokratik yapı ve değerlere ilişkin fikir geliştirme, beşeri ilişkileri anlayabilme, sosyal hayattaki problemlerle başa çıkabilmek için ihtiyaç duyulan

kavram ve yöntemleri edinme, sosyal yönden huzuru sağlamak için yapılan etkinliklere katılma olarak sıralanabilir (Michaelis ve Garcia, 1996).

Öğretim Programı: Kısaca öğrenciye kazandırılması istenilen bir dersin öğretilmesini kapsayan okul içi ve okul dışı olmak üzere bütün etkinliklerin organize edildiği sistemdir (Demirel, 2021). Öğretim programları hedefler ile istendik hareketler, kapsamın belirlenmesi ve organize edilmesi, eğitim işleyişi ve amaçların ele alınması gibi belli başlı unsurlardan meydana gelir (Taba, 1962).

Beceri & Okuryazarlık: Bireyin edindiği bilgileri kendi beyrinde yapılandırması ve yapılandırılan bu bilgi ile çalışmasıyla bilgiyi uygulamaya dönüştürmesi (Güneş, 2010) ve bu çalışmanın sonucunda başarabilecekleri şeyler (Nicholls, 1978) beceridir. Okuryazarlık ise, yazı işaretlerini seslendirme ve anlamlandırma ile başlayan, bu becerinin etkin olarak kullanılması ile varlıkları, olgu ve olayları daha detaylı anlama ve anladıklarına kendi özünü katarak kendini ortaya koyma halidir. Diğer anlamıyla okuryazarlık, bir iletişim yöntemidir. Toplumdaki bilgileri, becerileri ve sosyal kuralları öğrenme, diğer bireyler ile paylaşma, anlamlandırma ve sonraki kuşaklara iletme gereğidir (Altun, 2005). Toplum tarafından anlamlandırılan iletişimsel sembollerin etkin şekilde kullanılabilmesi becerisidir (Kellner, 2001).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na bakıldığında sistemi nedeniyle çeşitli okuryazarlık becerisini bireye iletmeyi amaçladığı görülmektedir. Günümüzün ihtiyaçlarına göre çeşitlenen okuryazarlıklar sosyal bilimlerle alakalı şekilde sosyal bilgiler öğretim programlarına eklenmeye başlamıştır (Hüdavendigar ve Güleç, 2020). Ekolojik okuryazarlık, teknoloji okuryazarlığı, ekonomi okuryazarlığı, harita okuryazarlığı, hukuksal okuryazarlık, medya okuryazarlığı ve siyaset okuryazarlığı 2023 öğretim programında yer almıştır (MEB, 2023).

Çevre & Çevre Okuryazarlığı: Bir yeri çevreleyen alan (Atalay, 2004) ya da doğal, toplumsal, kültürel öğelerin beraber işlemleriyle seçilmiş yer (İzbırak, 1986) olarak kısaca tanımlayabileceğimiz çevre kavramı tüm dünyanın ortak mirası diyebileceğimiz hava, su, toprak, ve diğer bitkiler çeşitleri ile doğal ve tarihi zenginlikler bütünüdür (Bozkurt, 2013). Çevre okuryazarlığı ise insan ve çevre etkileşimleri esasında değerlendirilmesi gereken bir kavram olup bu etkileşimlerin her bakımdan saptanması olarak tanımlanmaktadır (Orr, 1990). Bireylerin doğa ile ilgili bilgi edinmesi, farkındalık kazanması, etrafını ikaz etmesi, çözüm yolları üretmesi, bu öğeleri nasıl organize edildiğini, mal ve hizmetleri bu bağlamda ne şekilde ele aldığını ifade eder (Ukenna ve diğerleri, 2012).

Birey için analiz, sentez, değerlendirme ve sonuçta farkında olarak karar almaya olanak sağlayan, ekolojik sorunları anlamaya yardımcı bir beceri olan çevre okuryazarlığı (Joseph, 2009) aynı zamanda ekolojik sorunların önlenmesi için duyarlı ve farkında bireyler yetiştirilmesini amaçlayan bir beceridir (Kıyıcı ve diğerleri, 2014). Bu beceri sadece çevre sorunları ile alakalı bilgi edinmek değil bu sorunların neden olduğu çevresel bozulmaya karşı endişelenmek ve çözüm bulmaya çalışmayı içermektedir (Gürbüz ve diğerleri, 2011).

Literatürde coğrafya okuryazarlığının kapsadığı konular (Sever, 2022) içerisinde yer alan Çevre okuryazarlığı (ekoloji) sosyo-ekonomik, kültürel, tarihi, siyasi ve ekolojik durumlardan etkilenen bireysel öğrenme aşamalarının organize edilmesi anlamına gelmektedir (Hares ve diğerleri, 2006). Bu bakımdan çevre okuryazarlığının toplumsal boyuttaki önemini de tanımlara yansıtmak önemlidir. Çevre okuryazarlığı doğadaki canlıların organizasyonunu bilmek, bu organizasyonun ana ilkelerini tanımlamak ve bu ilkeleri sürdürülebilir toplum oluşturmak amacıyla kullanmaktır (Capra, 1998). Toplumlar için aynı zamanda ekolojik gereksinimlerini karşılamak ve sürdürülebilir gelişmeye fayda sağlamak amacıyla temel düzeyde bilgi ve becerileri kazandırmaya yardımcı olan bir eğitimidir (Moseley, 2000). Çevre okuryazarlığının tanımlarına baktığımızda yetkinlik, farkındalık ve uyum (Koçoğlu ve diğerleri, 2023).

Çevrenin korunmasını ve gelecek nesillere daha temiz bir şekilde miras bırakılmasının öncelikle eğitimle sağlanabileceği bilinmektedir. Ancak çevre hassasiyetini kazanmış kişi miktarının günden güne çoğalması, çevre konusundaki problemlerin esasına ulaşabilmenin ilk basamağı olarak düşünülse de yeterli değildir (Tont, 1997). Yine de tüm bunlara rağmen sürecin önemli bir parçası olan eğitimin çevre eğitimi bakımından geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitimin geliştirilmesi için ise öncelikle programda düzenleme yapılması gerekmektedir. Ayrıca çevre okuryazarlığı becerisinin öğrenciye kazandırılabilmesi için öncelikle öğretmenlerin bu beceriye sahip olması gerekmektedir (Karatekin ve Aksoy, 2012).

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu nitel araştırmanın amacı çevre okuryazarlık becerisinin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin önemini incelemektir. Araştırmanın diğer amacı günümüz koşullarında oldukça önemli bir hale gelen öncelikle bireysel daha sonra ise toplumsal olarak kazanılması gereken çevre hassasiyetinin oluşumuna katkı sağlamaktır. Bunların dışında ise sosyal bilgiler öğretmen adaylarına çevre okuryazarlığı konusunda ve 1968 sosyal bilgiler öğretim programı hakkında bilgi sağlamaktır. İfade edilen bu amaçlar

doğrultusunda “Çevre okuryazarlık becerisinin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin önemi nedir?” sorusu araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır. Bu problem cümlesine bağlı olarak araştırmada şu alt probleme cevap aranmıştır:

- Çevre okuryazarlık becerisinin oluşumunda 1968 ilkökul Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi Dersleri Öğretim Programı amaçlarının önemi nedir?

Yukarıda ifade edilen problem cümleleri doğrultusunda elde edilen bulgular sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre okuryazarlığı becerileri konusundaki mevcut bilgilerini geliştirmelerine ve eksiklerini tamamlamalarına yardımcı olması açısından önem taşımaktadır. Bu alanda kendini geliştirmek isteyen öğretmenler ve öğretmen adayları, çalışmanın bulgularından yararlanabilir ve kullanılan kaynaklara ulaşarak daha derinlemesine bilgi edinebilirler. Ayrıca, çalışmanın ders kitabı yazarlarına, becerilerin kitaplara nasıl yansıtıldığını görme fırsatı sunacağı düşünülmektedir. Eğitim sisteminin önemli paydaşlarından biri olan program geliştiriciler de öğrencilerin kazanmasını hedefledikleri becerilerin ders kitaplarında ne ölçüde yer aldığını bu çalışma sayesinde değerlendirebilirler. Araştırmanın alan yazına katkısı ise 2024 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan çevre okuryazarlığı becerisi üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması bakımından önemlidir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Çevre okuryazarlık becerisinin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin öneminin tespit edilmesini hedefleyen bu araştırmada nitel yöntem uygulanmıştır. Bu yöntem insanların hayat stillerini, hikâyelerini, tutumlarını, yapıları ve sosyolojik değişmeyi fark etmeye yönelik bilgi üretme aşamalarından birisidir (Strauss ve Corbin, 1990).

Nitel araştırma, sosyal olay ve olguları sebep-sonuç ilişkisi bağlamında açıklayan ya da ayrıntılarının açıklığa kavuşturulmasına yardımcı olan önemli bir araştırma yöntemidir (Baltacı, 2016). Bu yöntemde araştırmacı problemi fark edip tanımlama ve çözme çabasıyla birlikte problemin nedenlerine dair veriler toplar ve bu verilerden çözüm elde eder (Wiersma ve Jurs, 2005). Davranışlar, hikayeler ve bunların nasıl birbirine bağlandığını kavramaya yönelik bir yaklaşımdır (Glesne, 2013).

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi deseni (model) tercih edilmiştir. Doküman analizi yazılı materyallerin sistemli bir şekilde derinlemesine incelenmesini sağlayan bir araştırma modelidir (Wach, 2013). Bu yöntem metinlerden anlam çıkarmayı, konuyla alakalı fikirler geliştirmeyi, deneysel bilgi oluşturmayı ve yorumlamayı içerir (Corbin ve Strauss, 2008). Doküman analizi ile hem

basılı hem de dijital belge üzerinde analiz yaparak çıkarımda bulunmak ve sonuçlara ulaşmak mümkün olabilmektedir (Kıral, 2020). Yani doküman analizi basılı ve elektronik kaynakların analiz edilmesi ve değerlendirilmesi gerçekleştirilen bir dizi adımdan oluşan süreçtir (Bowen, 2009). Başka bir ifade ile birincil araştırma verisi olarak farklı yazılı metin türlerini toplamak, incelemek, sorgulamak ve analiz etmekten oluşan bir süreçtir (O'Leary, 2017).

Bu araştırmada çevre okuryazarlığı becerisinin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin öneminin 1968 İlkokul Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi Dersleri Öğretim Programındaki sosyal bilgiler dersinin amaçlarının detaylı bir şekilde incelenmesi amaçlandığı için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi çalışma içeriği ile ilgili bilgi sunan yazılı kaynakların incelenmesi ve belirlenen amaçlara göre çözümlenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmada 1968 İlkokul Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi Dersleri Öğretim Programı analiz edilmiştir. İlgili program Ankara'daki Ferit Ragıp Tuncor Bakanlık Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi'nden temin edilmiştir.

Bu araştırmada doküman analizi yöntemiyle elde edilen içerikler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. İçerik analizi kültürler arasındaki folklor, efsane, tekerleme, çocuk kitapları ve müzik gibi unsurların karşılaştırılmasında yaygın olarak kullanılır (Coolican, 2009). İçerik analizi yöntemi metinde tekrar eden kelimeler veya temalar üzerinden tarama yapmayı ifade eder (Patton, 2014). Bu araştırmada içerik analizi, elde edilen verilerin derinlemesine incelenmesini sağlamak amacıyla benzer kavram ve temaların bir araya getirilip okuyucuların anlayabileceği şekilde yorumlanmasını mümkün kılmak için kullanılmıştır. Analiz sürecinin başında öğretim programında çevre okuryazarlığı becerisi ve sosyal bilgiler dersi arasındaki ilişkiyi belirlemek için kodlama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Kodlama verileri analiz sürecinde hiyerarşik bir düzene sokmayı ve üretilen kodları sınıflara ve alt sınıflara bölebilmeye yardımcı olur (Glesne, 2013). İlgili öğretim programının çevre okuryazarlığı ile ilgili incelemesi yapıldıktan sonra sosyal bilgiler dersinin çevre okuryazarlık becerisinin oluşumundaki önemine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada elde edilen verilerin analiz sürecinde geçerlik ve güvenilirliği sağlamak amacıyla iki farklı uzman daha sürece dâhil edilerek ulaşılan sonuçlar not edilmiş ve yapılan kodlamalar ile oluşturulan kategorilerin doğruluğunu kontrol etmeleri sağlanmıştır. Bunu yaparken her bir uzman ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kodlama, verilerin arasındaki ilişkileri belirleyerek sınıflandırma

ve analiz etme sürecidir; not alma ise, verilere dair yeni sentezler üretmeye yönelik detaylandırma ve yorumlama işlemidir (Miles ve Huberman, 1994).

Bir araştırmada elde edilen sonuçların sağlamasını yapmak amacıyla inanılrlık, doğruluk, denetlenebilirlik ve taşınabilirlik ölçütlerinin en az bir tanesinin belirtilmesi önerilmektedir. Bir araştırmada elde edilen bulguların güvenilirliğini sağlamak için inanılrlık, güvenilirlik, onaylanabilirlik ve taşınabilirlik ölçütlerinden en az birinin belirtilmesi tavsiye edilmektedir. Araştırma konusuna hâkim bir uzmanın çalışmayı farklı açılardan değerlendirmesi de araştırmanın inanılrlığını artırmaya yönelik önlemlerden biridir (Creswell, 2003). Bu çalışmada yapılan analizler, farklı bir uzman tarafından tekrar gözden geçirilmiştir. Ayrıca, elde edilen kategoriler bir sosyal bilgiler eğitimcisi tarafından incelenmiş ve yapılan kodlamaların oluşturulan kategorilerle uygun şekilde ilişkilendirilip ilişkilendirilmediği değerlendirilmiştir. Böylece, araştırmanın geçerli olması hedeflenmiştir. Çalışmanın güvenilirliğini artırmak adına, farklı uzmanların yaptığı analizler karşılaştırılmış ve fikir birliği ile ayrılık gösteren kodlar belirlenmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

1968 İlkokul Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi dersleri öğretim programında sosyal bilgiler dersinin amaçlarından çevre okuryazarlığı ile ilgili olanlar tespit edilmiş ve aşağıda listelenmiştir (MEB, 1968).

1. *Çevresindeki yeni ve eski sanat, kültür eserlerini müze ve anıtlar gibi ulusal değerlerimizi tanır ve onları korumak gerektiğini öğrenirler.*

Bu amaç ile öğrencinin çevresindeki sanat eserlerini tanıması ve bu sayede çevre bilincini kazanması vurgulanmıştır. Aynı zamanda öğrenci bu eserlerden yola çıkarak ülkesinin tarihi hakkında bilgi sahibi olabilecek ve milli değerleri ile kültürel öğeleri hakkında bilinç kazanabilecektir.

Sanat eğer doğru kullanılırsa çevre okuryazarlık bilinci oluşturmada önemli bir araç olabilir. Çünkü sanat, bireye çevre bilinci kazandırırken gerekli olan akıl yürütme becerilerini kazandırmada çoğu zaman iyi bir yardımcıdır (Antmen, 2009). Ayrıca sanat, çevre için bireyleri harekete geçirmek amacıyla da kullanılabilir (Mamur, 2017).

2. *Çevrelerini ve vatanı tanır, Türkiye'nin uzak ve yakın komşu ülkeler ve dünya ülkeleri ile olan bağlantıları ile ilgili genel bilgi edinirler.*

Bireyin yakın çevresini, yaşadığı kenti ve ülkesini tanıması çevre okuryazarlığı becerisini kazanmada önemli bir adımdır. Öncelikle yakın çevresini tanımaya başlayan birey daha sonra içinde yaşadığı mahalle ya da sokak hakkında bilgiler edinecektir. Bu bilgileri edinen bireyde ise içinde yaşadığı kent hakkında merak duygusu uyanacaktır. Yaşadığı kent hakkında da bilgi sahibi olunmasıyla birlikte de diğer kentler ve son olarak da ülkesiyle ilgili bilgilere sahip olacaktır.

Türkiye hakkında bilgi sahibi olan birey artık diğer ülkeler hakkında da bilgi toplamaya hazır hale gelecektir. Diğer ülkeleri de öncelikle Türkiye ile olan ilişkileri üzerinden okumaya başlayacaktır. Bu ilişkiler siyasi, ekonomik ve kültürel olabilir. Türkiye'nin öncelikli ilişkili olduğu ülkeler komşu ülkelerdir. Bu bağlamda birey ilk olarak Türkiye'nin komşularını tanımaya başlayacaktır. Türkiye'nin komşularını tanımaya başladıktan sonra ise dünyadaki diğer ülkeler hakkında genel bilgileri kazanabileceklerdir.

3. *İnsanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle etkileşimlerini, insan topluluklarının yaşayış biçimlerini ve geçim yöntemlerini inceleyerek ülkenin iktisadi gelişiminde bilgili ve etkin birer vatandaş haline gelirler.*

Bireyin çevre ile etkileşimi çevre bilinci kazanmasında önemli etkenlerden bir tanesidir. Çevre bilinci kazanmak da çevre okuryazarlığı becerisi kazandırmada bir ön koşul sayılabilir. Tarihin başlangıcından bu yana insanoğlu çevreyle iç içe yaşamış, kimi zaman çevreye karşı olumlu yönde tavırlar sergilemiş kimi zaman da çevreye bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde zarar vermiştir. Bu zarar doğal dengenin zaman içerisinde bozulmasına neden olmuş ve yaşam şartlarında kötüleşmeye yol açmıştır. Bu nedenle bireye çevre bilinci kazandırmanın yalnızca çevreye değil insanlığa ve canlıların yaşamlarına da olumlu yönde etki edeceği, yaşam kalitesini artıracığı bilinmektedir (Işıklar, Zerenler ve Yeşiltuna, 2022).

4. *Yakın çevrenin ekonomik değerleri ile milli kaynaklarımızı tanır ve onları korumanın bir görev olduğunu öğrenirler.*

Bu amaç ile bireyin ekonomik etkinliklerin farkında olarak, ülkesinin kaynaklarını bilinçli bir şekilde değerlendirerek ve yurttaşların ekonomik gelişmelerinin gerekliliğinin farkında olarak bilinçlenmesi gerektiğine önem verildiği söylenebilir. Buna paralel olarak bireylerin milli kaynakların önemini bilmeleri, bu kaynaklardan faydalanmaları ve yaşam mücadelelerini bu kaynaklar üzerine belirlemeleri üzerinde durulduğu da amaçlardan anlaşılabılır (Akhan ve Özkan, 2021: 47).

İlk bakışta bu madde ile doğrudan bireye ekonomik bilinç kazandırmanın amaçlandığı görülse de bunun dışında bireyin yakın çevresindeki ekonomik değer ve kaynakları tanınmasının amaçlandığını ifade etmek mümkündür. Çevresindeki ekonomik kaynakları tanıyan birey çevre okuryazarlık becerisi kazanmada önemli bir atmış olacaktır. Bu bağlamda bu maddenin çevre okuryazarlık becerisini kazandırmayı amaçladığı da söylenebilir.

4. SONUÇ

Bu nitel araştırmanın amacı çevre okuryazarlık becerisinin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin önemini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda sosyal bilgiler dersinin amaçlarının Cumhuriyet tarihinde ilk kez yer verildiği 1968 İlkokul Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi Dersleri Öğretim Programı'nın amaçları incelenmiştir. Bu bağlamda ilgili programda sosyal bilgiler dersinin amaçlarında çevre okuryazarlığı becerisi ile ilgili ifade geçen 4 madde analiz edilmiştir.

Çevre okuryazarlığı ile ilgili ifade geçen amaçlardan ilkinde bireyin yakın çevresindeki sanat eserlerini, kültürel varlıkları fark etmesi ve onları tanınması hedeflenmiştir. Sternberg (1989: 154)'e göre orijinal eserlerle ilişki ve temas kurmak bireyin yeni bir bilgi kazanmasının yanı sıra çevresine karşı bilinç kazanmasına da yardımcı olmaktadır. Buna ilave olarak Safran ve Ata (1998: 91)'e göre tarihsel çevreye gerçekleştirilen eğitim gezileri bireyin gözlem, değerlendirme, sınıflama becerileri ile görsel kanıtları değerlendirmeyi kolaylaştırmasına ve tarihsel çevreyle duygudaşlık kurabilmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda eserlerin birey tarafından tanınmasına yardımcı olması bakımından müze ve anıt gibi kavramlara vurgu yapılması önemlidir.

Programın amaçlarındaki çevre okuryazarlığı ile ilgili ifadelerden ikincisinde bireyin kendi çevresini, ülkesini, ülkesinin komşularını ve bundan yola çıkarak da dünyayı tanınmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Bireyin çevresini tanınması bakımından öncelikle içinde yaşadığı sokak ve tanınması gerekmektedir. Daha sonra ilçe ya da semtini tanımaya başlayan birey artık kentini tanımak için hazır hale gelecektir. Birey son olarak Türkiye'yi tanır ve Türkiye'nin komşuları üzerinden de tüm dünya ülkeleri hakkında bilgi edinmeye başlar.

Programda çevre okuryazarlığı ile ilgili ifade geçen amaçlardan üçüncüsünde bireylerin birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkileri, toplulukların yaşama şekilleri ve geçinme uğraşları incelenerek Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınması hakkında bireylerin bilgi sahibi olması hedeflenmiştir. Bu hedefler sosyal bilgiler dersi konuları

ve kazanımlarında işlenmiştir. Akhan (2013)'a göre bu konu ve kazanımlar gündelik yaşam ile ilintili olmasına rağmen ders olarak işlenirken öğrencilere yabancı gelebilmektedir. Bu konuların daha etkileyici ve merak uyandırıcı şekle sokularak daha anlaşılır olması amacıyla gerçek hayatla ilişki kurulması önemlidir. Böylelikle birey ekonomik kavramları daha iyi algılayabilir ve Türkiye'nin ekonomik kalkınması ile ilgili bilgileri daha kolay öğrenebilir.

Çevre okuryazarlığı ile ifade geçen amaçların sonuncusunda ise bireyin yakın çevresindeki ekonomik değer ve milli kaynakları tanınması hedeflenmiştir. Bunun dışında bireylerde bu milli kaynakların korunması için gerekli bilinç düzeyinin oluşturulması da diğer bir amaçtır. Akhan ve Özkan (2021: 58)'a ekonomiyle ilgili amaçlara yer verilen bu maddede aynı zamanda bireyin yakın çevresinin ekonomik değerlerinden yola çıkarak çevresi hakkında bilgiler edinebileceği tespit edilmiştir. Bireyin çevresindeki ekonomik değerleri ve milli kaynakları tanıyabilmesi çevre okuryazarlığı becerisini kazanabilmesinde kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olabilir.

Kaynakça

- Akhan, N, E. (2013). Adım adım ekonomi okuryazarlığı: sosyal bilgiler dersleri için alternatif yollar, [elektronik versiyonu], *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(14), 107-143.
- Akhan, N, E., Özkan, F. (2021). 1968'den günümüze değişen sosyal bilgiler programlarında ekonomi konularının yeri, *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 43-62.
- Altun, A. (2005). *Gelişen Teknolojiler Ve Yeni Okuryazarlıklar*, Ankara: Anı Yayınları.
- Antmen, A. (2010). *20. Yüzyıl Sanatında Akımlar*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Atalay, İ. (2004). *Doğa Bilimleri Sözlüğü (coğrafya-ekoloji-ekosistem)*, İzmir: Meta Basım.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-14.
- Barr, R., Barth, J.L., Shermis, S. S. (2013). *Sosyal Bilgilerin Doğası*, Çev. Ed. C. Dönmez, Ankara: Pegem Akademi.
- Benzer, E. (2010). *Proje tabanlı öğrenme yaklaşımıyla hazırlanan çevre eğitimi dersinin fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığına etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method, *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Bozkurt, Y. (2013). *Çevre sorunları ve politikaları*, Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.
- Bozkurt, O., Koray, Ö. C. (2002). İlköğretim öğrencilerinin çevre eğitiminde sera etkisi ile ilgili kavram yanılgıları, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23).
- Capra, F. (1998), "Ecology, systems thinking and project-based learning", *In Talk Presented At The Sixth Annual Conference On Projectbased Learning Of The Autodesk Foundation*, San Francisco.
- Coolican, H. (2009). *Research Methods and Statistics Psychology*, Hodder Education, 5.th Edition, London.
- Corbin, J. ve Strauss, A. (2008). *Basics Of Qualitative Research: Techniques And Procedures For Developing Grounded Theory*, Thousand Oaks: Sage.
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative And Mixed Methods Approache*, California: Sage Publications.
- Demirel, Ö. (2021). *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Pegem Akademi.
- Ergen Işıklar, Z. Zerenler, M., Yeşiltuna, C. (2022). Çevre bilinci: jenerasyon farklılıklarına yönelik bir araştırma, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 107-126.
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. A. Ersoy ve P. Yalçınoglu (Haz.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güneş, F. (2010). Eğitimde yapılandırmacı yaklaşımla gelen yenilikler, *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(16), 3-9.
- Gürbüz, H., Kışoğlu, M., Alaş, A., Sülün, A, (2011), "Biyoloji öğretmeni adaylarının çevre okuryazarlıklarının farklı değişkenler açısından incelenmesi", *E-International Journal Of Educational Research*, 2(1), 1-14.
- Hares, M., Eskonheimo, A., Myllyntaus, T., Luukkanen, O. (2006), "Environmental literacy in interpreting endangered sustainability: Case Studies From Thailand And The Sudan", *Geoforum*, 37(1), 128-144.
- İzmir, R. (1986). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Joseph, B. (2009). *Environmental Studies* (Second Ed.), McGraw-Hill, New Delhi.
- Karatekin, K. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karatekin, K., ve Aksoy, B., (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, cilt.7, sa.1, 1423-1438.
- Kellner, D. (2001), *New technologies/new literacies:reconstructing education for the new millenium*,

- International Journal of Technology and Design Education*, 11, 67-81.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kıyıcı, F., Yiğit E., Darçın, E.S. (2014). Doğa eğitimi ile öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerindeki değişimin ve görüşlerin incelenmesi, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 17-27.
- Koçoğlu, E., Egüz, Ş., Tösten, R., Demir, F. B., & Tekdal, D., (2023). Perception of Ecological Literacy in Education: A Scale Development Study. *International journal of education and literacy studies*, vol.3, no.11, 3-9.
- Mamur, N. (2017). Ekolojik sanat: çevre eğitimi ile sanatın kesişme noktası, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1000-1016.
- Michaelis, J. U., Garcia, J. (1996). *Social Studies For Children A Guide To Basic Instruction*, (Eleventh edition). Boston: Allyn and Bacon.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Milli Eğitim Bakanlığı (1968). *İlkokul Programı*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2023). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Ve Kılavuzu (4-5. Sınıflar)*, Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Moseley, C. (2000). Teaching for enviromental literacy, *Clearing House*, 74 (1), 23-25.
- National Council for the Social Studies [NCSS] (2010). *National Curriculum Standards For Social Studies: A Framework For Teachers, Learning, And Assessment*, Silver Spring, MD: National Council for the Social Studies.
- Nicholls, J. G. (1978). The development of the concepts of effort and ability: perceptions of academic attainment and the understanding that difficult tasks require more ability, *Child Development*, 49, 800-814.
- O'Leary, Z. (2017). *The Essential Guide To Doing Your Research Project*, SAGE Publications Inc.
- Orr, D. W. (1990). Environmental education and ecological literacy, *The Education Digest*, 55 (9), 49-53.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel Araştırma Ve Değerlendirme Yöntemleri*, 3. Baskıdan Çeviri. Bütün, M ve Demir, S. B. (Edt.), Ankara: Pegem Akademi.
- Ross, E. W, (2006). The struggle for the social studies curriculums, the social studies curriculums purposes, problems and possibilities, 3rd Ed. Wayne Ross, New York, 2006, ss. 17-37.
- Safran, M., Ata, B. (1998). Okul dışı tarih öğretimi, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18 (1) 87-94.
- Savage, T. V., Armstrong, D. G. (1996). Effective teaching in elementary social studies, *Prentice Hall, Inc. A Simon - Shuster Company i Englewood Cliffs*
- Sever, R. (2022). *Eğitimde Coğrafya Okuryazarlığı-1*, Sever, R. (Ed.), Coğrafya okuryazarlığı (s. 2-49). Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.
- Sternberg, S. (1989). *The Art of Participation. Museum Education History, Theory and Practice*. N. BERRY, S. MAYER (Eds). Virginia: Reston
- Strauss, A., Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. New Delhi: SAGE Publications.
- Taba, H. (1962). *Curriculum Development: Theory And Practice*, New York: Harcourt, Brace and World, Inc.
- Tont, S. A. (1997), *Sulak Bir Gezegenin Öyküleri*, (44), Ankara: TÜBİTAK.
- Ukenna, S., Nkamnebe, A. D., Nwaizugbo, I. C., Moguluwa, S. C., Olise, M. C. (2012). Profiling the environmental sustainability-conscious (esc) consumer: proposing the spp model, *Journal of Management and Sustainability*, 2(2), 197- 2010.

Wach, E. (2013). *Learning About Qualitative Document Analysis*.

Wiersma, W. , Jurs, S.G. (2005). *Research Methods İn Education: An Introduction*, Boston: Ally and Bacon.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zarrillo, J. J. (2016). *Sosyal Bilgiler Öğretimi: İlkeler Ve Uygulamalar* (Çev. Ed.: B. Tay ve S. B. Demir), Ankara: Anı Yayıncılık.